

De/Mitolohisasyon ng Aswang: Isang Pagbasa(g) sa Mito Bilang Sakit ng Lipunan

De/Mythologization of Aswang:

A Reading of Myth as Social Ill

Chloe V. Cabodil

Keys School Manila

cabodilchloe@gmail.com

Jaco B. Tango

Far Eastern University (Manila)

tangojaco@gmail.com

Abstrak

1986 nang magsimula ang tambalang Lore Reyes at Peque Gallaga sa pagpapalabas ng mga kwentong bayan at katatakutan sa pelikula. Tumabo sa takilya ang mga idinerehe nilang installments ng *Shake Rattle and Roll* (1990-1992); *Aswang* (1992); *Hiwaga sa Balete Drive* (1988) at marami pang iba. Tinatangka ng papel na ito na isalang sa pagsusuri ang pelikulang *Sa Piling ng mga Aswang* (1999) nina Reyes at Gallaga. Babalangkasin ng mga mananaliksik ang agapayan ng mga katangian ng aswang sa pagitan ng imahen nito batay sa katutubong paniniwala at imahen nito sa pelikula at sa kung paanong mayroong intertekstualidad ng kasaysayan, lipunan, at modernidad ang mga ganitong teksto. Sisipatin ito sa pamamagitan ng mga sumusunod na hati: una, ang mito ng aswang; ikalawa, ang aswang bilang idiyosingkrasya; at ikatlo, ang pangangaswang sa pelikula at lipunan. Sa kabuuan, isinasalang ng mga mananaliksik ang pelikula sa pagbasa na ang aswang ay manipestasyon ng panlipunang kanser sanhi ng kultura ng takot at pananakot sa Pilipinas.

Lore Reyes and Peque Gallaga began to create works of folktales and horror themed films in 1986. Their installments of Shake Rattle and Roll (1990-1992); Aswang (1992); Hiwaga sa Balete Drive (1988) and more made a box office hit. This paper attempts to analyze the film Sa Piling ng mga Aswang (1999) by Reyes and Gallaga by outlining the accompanying characteristics of aswang between its image based from folk beliefs and from its depiction in the film and how these texts have intertextuality in history, society, and modernity. This text will be analyzed accordingly: first, the myth of aswang; second, the aswang idiosyncrasy, and third, the role of aswang in film and society. In the end, the researchers assert the aswang as a manifestation of a social ill caused by a culture of fear and intimidation in the Philippines.

Mga Susing-salita

aswang, idyosingkrasya, mitolohiya, takot, XDP

aswang, idiosyncrasy, mythology, fear, XDP

Tungkol sa mga May-akda

Si Chloe V. Cabodil ay ipinanganak at lumaki sa lungsod ng Quezon. Nakapagtapos siya ng kursong Batsilyer sa Sining/Batsilyer sa Pansekundaryang Edukasyon Dalubhasa sa Panitikan (Daloy Filipino) sa Pamantasang Normal ng Pilipinas noong 2016. Kasalukuyan siyang kumukuha ng masterado sa Unibersidad ng Pilipinas na may kursong Master ng Sining sa Araling Pilipino–Sosyo-Kultural at sa kasalukuyan ay nagtuturo siya ng Filipino sa mga mag-aaral ng Junior High School sa Keys School Manila.

Si Jaco B. Tango ay nagtapos ng kursong Batsilyer sa Pansekundaryang Edukasyon medyor sa Filipino sa Pamantasang Normal ng Pilipinas noong 2014. Kasalukuyan niyang tinatapos ang kaniyang masterado sa Pamantasang De La Salle, Maynila na may kursong Masterado ng Sining sa Araling Filipino–Wika, Kultura, at Midya at kasalukuyang siyang nagtuturo ng mga asignatura sa Filipino sa mga mag-aaral ng Senior High School sa Far Eastern University (Maynila).

Panimula

Umani ng kabi-kabilaang komento sa social media ang “We Heal Aswang” na caption ng aktres na si Agot Isidro kalakip ang bidyo ni Pangulong Rodrigo Duterte. Ang nasabing paglalaro ng salita ng aktres sa motto ng pamahalaan na hango sa binuong Republic Act No. 11469 na mas kilala bilang “The Bayanihan to Heal As One Act” ay pagtuligsa sa mismong nagdaang State of the Nation Address (SONA) ng pangulo noong Hulyo ng taong ito. Kung titingnan pa nga, bago pa man ang kontrobersiyal na tweet ay nauna nang tinawag ng aktres ang gobyerno bilang aswang. Ang pagbibitiw ng mabigat na bansag ng aktres ay isang pag-uusisa sa kawalan ng kongkretong plano ng pamahalaan bagamat ilang buwan na buhat nang magdeklara ng lockdown sa buong bansa noong ika-15 ng Marso 2020. Mula noong Marso hanggang sa kasalukuyan, patuloy pa rin sa paglobo ang kumpirmadong kaso gayundin sa bilang ng mga namamatay na malayong-malayo sa idineklarang estadistika ng mga kalapit-bansa sa Asya.

Bunsod nang muling pag-angat tungkol sa usapin ng aswang ay mainam na balikan ang paglitaw nito sa iba’t ibang teksto at konteksto. Matatandaang 1986 nang magsimula ang tamalang Lore Reyes at Peque Gallaga sa paglalapit at paglalapat ng mga kuwentong bayan at katatakutan sa pelikula. Tumabo sa takilya ang mga idinerehe nilang installment ng *Shake Rattle and Roll* (1990-1992); *Aswang* (1992); *Hiwaga sa Balete Drive* (1988) at marami pang iba.

Isa sa mga naging kontrobersiyal nilang pelikula ay ang *Sa Piling ng Aswang* noong 1999 na pinagtambalan nina Maricel Soriano (Mariles) at Gardo Versoza (Capt. Morales). Lumikha ito ng ingay dahil sa reaksiyon ng mga residente ng Dumangas, ang lokasyon kung saan nag-shooting ng pelikula, dahil lalo nitong pinaingay at pinalala ang umiiral na esteryotipo sa kanilang lugar bilang tahanan ng aswang (Gallaga, 2011).

Sa ganitong kalagayan, magtatangka ang mga mananaliksik na balangkasin ang agapayan ng mga katangian ng aswang batay sa katutubong paniniwala at imahen nito sa pelikula. Sisipatin ito sa pamamagitan ng mga sumusunod na hati: una, ang mito ng aswang; ikalawa, ang aswang bilang idyosingkrasya; ikatlo, ang pangangaswang sa pelikula at lipunan. Sa kabuoan, isinasalang ng mga mananaliksik ang pelikula sa pagbasa na ang aswang ay manipestasyon ng panlipunang kanser sanhi ng kultura ng takot at pananakot sa Pilipinas.

Sinopsis ng *Sa Piling ng Aswang* (1999)

Nobyembre 1999, huling taon ng ika-19 na siglo at nakatakdang sundan nang pagbubukas ng bagong milenyo. Magtutungo si Mariles (Soriano) sa Panitan sa Isla ng Panay upang alamin ang tunay na dahilan sa likod ng pagkamatay ng nakababatang kapatid na si Joshua (Domingo). Makasabay niya sa biyahe ang grupo ng mga estudyanteng sina Voltaire, Warren, Martini, Jombo at Bianca na tutungo rin sa lugar upang magsaliksik hinggil sa katotohanan ng pag-iral doon ng mga aswang. Sa tulong ni Zenaida (Reynes), makikituloy sila sa tahanan ni Lola Gunding (Alajar), nagsisilbing pinuno sa lugar at isa ring aswang. Makikilala rin ng grupo nina Mariles sina Capt. Gerard Morales (Versoza) at Sgt. Zandro Legazpi (Marzo) at sasamahan sila nito sa pananaliksik.

Sa kalagitnaan nito ay papaslangin ng isang aswang ang isa sa mga mag-aaral na si Jombo (Simoy). Magpapasya si Morales na itakas sila. Habang nagmamadaling bumalik sa grupo nina Martini (Aguas) at Bianca (Lopez) ay mahuhulog si Mariles sa lagusan ng isang kuweba. Sa kuweba ay tutulungan niya si Laum (Reyes) na maisilang ang sanggol nito.

Ang unang sanggol na isisilang sa bagong milenyo ang nakatakdang mamuno sa bayan ng aswang batay sa kanilang propesiya. Ikamamatay ng ina ang panganganak at magpapasya si Mariles na alagaan ito. Magkakatangpo sa labas ng kuweba sina Mariles at Morales na kasama sina Zandro, Zenaida, at mga natitirang mag-aaral. Lulusubin sila ng mga aswang subalit iaalay ni Zandro ang sarili upang mapatakas ang iba. Maaabutan ng ilang aswang sina Mariles at mapupuruhan nito si Morales. Pagbabantaan ni Mariles ang aswang na kikitilin niya ang sanggol upang mapigilan ang mga ito sa pag-atake. Makikipagbuno si Mariles dito at mapapatay niya ito. Mabigat ang loob, nangako si Mariles na wala nang mamamatay sa kanila. Magpapasya siyang isauli ang sanggol kina Lola Gunding kapalit ng kahilingang buhay silang makaaalis sa lugar.

Mito ng Aswang

Sa usapin ng kathang-bayan sa Pilipinas, kinikilala ang kapuloan ng Visayas bilang tahanan ng mga aswang habang nananatili namang problematiko kung tutuosin ang pagbagtas sa mga tradisyonal na dokumento sa kung paano at bakit nagsimula ang ganitong pagturing. Pahapyaw na naipaliwanag ang ganitong kakulangan sa papel ni William Henry Scott na “Lost Visayan Literature” na bahagi ng kaniyang aklat na *Looking for the Prehispanic Filipino* (1992). Binabanggit niya na hindi nakapagtatakdang walang panitikang Bisaya na umiral bago pa man ang pananakop ng mga Kastila ang nakaligtas; palibhasa’y hindi ginamit ng mga Pilipino ang kanilang alpabeto sa pagkatha ng mga malikhaing komposisyon at gayunding hindi inirekord ng mga prayleng etnograpo ang pasalitang panitikan ng mga ninuno (104). Ang ganitong kakulangan sa panitikang pasulat ay matutugunan sa pag-ugat ng panitikang makikita naman ang corpus (katawan) sa oral na tradisyon. Binibigyang-diin ni Abueg (1999), “Sa mga anyong ito ng [oral na] panitikan naihayag ng ating mga ninuno ang kanilang kaisipan, damdamin, saloobin, bisyon at sa mga iyon masasalamatin din ang kanilang mga positibo at negatibong katangiang panloob at panlabas, pati na ang kanilang mga abentura’t karanasan at mga pang-araw-araw na kilos at gawi nila sa lipunan” (13).

Sinasabing ang ganitong tradisyong oral ay hindi hamak na may mas mahabang kasaysayan kung ihahambing sa pasulat, na kung susumahin ay nagsimula lamang sa kalagitnaan ng ikalabimpitong siglo sa panahon ng pananakop ng mga Kastila. Giit pa nga ni Abueg na ang panitikang oral ay buhay at kasangkapang mahalaga na ipinamamana ng ating mga ninuno sa kanilang angkan sa mga susunod na salinlahi lalong higit sa mga liblib na kagubatan, at sa mga malawak na kapatagan (13). Kaya’t hindi nakapagtataka kung bakit maging hanggang sa kasalukuyan ay buhay ang mga kuwentong bayan, alamat, mitolohiya, at iba pang bahagi ng tradisyong oral lalo pa nga’t bahagi ng kulturang Pilipino ang paniniwala sa mga pamahiin.

Malinaw na mahalaga ang mga ganitong pagpapahalaga upang higit na mabigyang-linaw ang pagkilala natin sa ating mga sarili. Binabanggit naman ni Tolentino (2017) na tumutukoy ang panitikang bayan sa sinaunang panahon sa lahat ng mga “produksyong pampanitikan ng komunidad” (39), samantalang sa kasalukuyan ay hinati niya ito sa dalawang larangan: una, “pagtutuloy ng folk at popular,” at ikalawa, “progresibong panitikan” (39). Ang sinaunang panitikang bayan ay ikinakawing sa paglulunan sa rural, ang sangay naman ng folk at popular sa kasalukuyang panitikang bayan ay nagmumula sa lunang ng urban, samantalang ang progresibong panitikan naman ay hango sa parehong lunang nabanggit (40).

Batay sa mga isinagawang antropolohikal na pagsusuri, matutunton ang pinagmulan ng aswang sa mitolohiya ng Bikol ukol kina Gugurang at Asuang na mula sa pagiging

diyos ay naging pantukoy sa mga nilalang na kumokunsumo ng dugo't laman-loob. Sa kaniyang "The Aswang Syncrasy" (1969), isinakategorya ni Maximo Ramos ang mga ito bilang: 1) vampire, 2) viscera sucker, 3) weredog, 4) witch, at 5) ghoul. Batay sa kaniyang isinagawang pakikipanayam kasabay ng pagsusuri ng mga dokumentong kinalap ng mga paring Kastila noong ika-16 hanggang ika-17 siglo, ang mga nilalang na ito ay kadalasang sumisipsip ng dugo, kumakain ng laman-loob, sanggol na nasa sinapupunan pa lamang ng ina, sputum, at maging mga bangkay. Sa kabilang banda, sa wikang Waray-waray naman na sinasalita sa Samar at Eastern Leyte, ang tinatawag na aswang ay maaaring isang lalaki o babae. Sa Hilongos, Western Leyte, kung saan Cebuano ang sinasalita, ang terminong aswang ay tumutukoy hindi lamang sa mga witch o aswang kundi maging sa kabuoang pangkat ng mga mala-halimaw na nilalang/ghostlike beings (Clark, 2019). Samantalang sa Cebu naman at Bohol kilala ito bilang aluk o unglu (Kobak at Gutierrez). Kaya nga kung itatala, masasabing maraming uri ng aswang na ipinakikila ang bawat rehiyon, ngunit sa kabuoan maaari itong kilalanin bilang witches, shapeshifters, at bloodsuckers. Anupaman ang tawag dito sa iba't ibang rehiyon, ang pagiging aswang naman ay kapwa maaaring mangyari sa lalaki at babae at walang itinatakdang edad upang maging isang aswang ang aswang. Mayroon pang ilang paniniwala na may mga pamilya, kasama ang mga bata, na kinikilala bilang mga aswang ngunit mahalaga ring maitala na ang pinakaaktibong miyembro ng mga ganitong pamilya ay ang matatanda. May ilang mahahalagang kahingian sa pagiging aswang na inilatag si Lynch (1998) sa kaniyang *The Aswang Inquiry*; aniya, "First that person does not believe in, or has a quarrel with God. He does not like his fellowmen either. He is secretive and does not mix with anybody. He is friendly only with evil spirits and other aswangs. Those of little or no education, they say, are best suited to be aswangs. But many people who are talented have also become aswangs" (13).

Sumususog ang kahingiang ito sa paniniwalang ang anumang paniniwala na mayroon ang ating mga ninuno bago pa man ang pananakop ng mga Kastila ay likha ng demonyo o usapin ng paganismo. Kung babalikan nga, sinasamba ng mga Bisaya ang mga espiritu ng kalikasan, diyos ng mga partikular na lokalidad at gawain, at ang kanilang mga ninuno. Pagdidiin pa na ang kawalan ng pormal na edukasyon ng ating mga ninuno, na ipinagkaloob lamang sa pananakop ng mga Amerikano, ay malinaw ring sinasabing maaaring pag-ugatan ng pagiging aswang. Banggit ni Scott (1992) sa kaniyang artikulong "Visayan Religion at the Time of Spanish Advent" na:

The most common but most feared were the aswang, flesh eaters who devoured the liver like a slow cancer. At the least liverish symptom, people said, "Kinibtan ang atay [Liver's being chipped away]," and conducted a tingalok omen-seeking rite to discover the progress of the disease. If it appeared that the organ was completely consumed, emergency appeal had to be made promptly to some diwata to restore it. Aswang also ate the flesh of corpses, disinterring them if not well guarded, or actually causing them to disappear in the plain sight of mourners at a wake. Their presence was often revealed by level spots of ground they had trampled down during their witches' dance at night, or their singing, which sounded like the cackling of a hen—nangangakak. But like all other evil creatures, they were afraid of noise and so could be kept at bay by pounding on bamboo-slat floors.

Spanish lexicons listed alok, balbal, kakag, oko, onglo, and wakwak as synonyms of aswang, but tiktik as one that flew around at night, and tanggal one that left the lower half of the body behind, or even the whole body with only the head flying off by itself (122).

Pagsususog pa rin ni Lynch (1998), may tatlong yugto ang pagiging aswang na maaaring maipasa sa pamamagitan ng itim na sisiw, laway, o genes:

First Stage: The germ sits in the newly bewitched person's stomach which causes terrible stomach aches. The person feels uneasy during the day but alert at night. (At this stage the condition can still be cured by a healer.)

Second Stage: After suffering for a month from stomach pains, the bewitched person develops an appetite for raw chicken. When she sees a chicken, she begins to drool.

Third Stage: An older aswang instructs the pupil on how to fly. She directs her to sick persons or pregnant women. During this time the new aswang can be seen at night in the backyard or under the house of a sick person. She is not yet an expert in flying or escaping. This is therefore, a good time to trap a new aswang. During this period, however, the disease is already hard to cure (17).

Ang nabanggit ni Lynch na naratibo ng pagpapasa ay matatagpuan din sa mga tala ni Demetrio (1990) hinggil sa yanggaw at glandula herencia ni Yapan (2016). Sa "Mga Paunang Tala ukol sa Agham at Etika sa Likod ng Programa ng Manananggal ng Sociedad Scientifica" ni Alvin Yapan na bahagi ng aklat na *May Tiktik sa Bubong, May Sigbin sa Silong: Antolohiya* ni Allan Derain (2017), inilahad ang taksonomiya ng isang manananggal na pagtatagpo sa landas ng ebolusyon ng mammal at insekto bilang Homo Insecare. Sa ganitong kalagayan, inilahad ni Yapan na ang pisyolohiya at morpolohiya ng manananggal ay hindi malayo sa tao; subalit ang life cycle nito ay hawig sa insekto. Gaya nang mga unang nabanggit niya mula kay Lynch, ang manananggal ay may glandula herencia na siyang isinasalin sa supling upang maging manananggal ito; at gaya ng Ephemeroptera, ang kapanganakan ng bagong manananggal ay kamatayan ng kaniyang magulang. Kung pagbabatayan ang mga katangiang ito, masasabing hindi ipinanganakan na aswang ang aswang. Pinaniniwalaang mula sa pagiging tao, nagkakaroon ng pagbabagong-anyo sa pagkakataong sumailalim ang indibidwal alinman sa mga nabanggit na proseso ng transpormasyon sa itaas (Lynch, 1998).

Kung babalikan sa pelikula, ang tribo ng mga aswang sa Panitan na pinamumunuan ni Lola Gunding ay mayroon ding pinanghahawakang oralidad. Lantaran at isinakasaysayan din sa isa sa mga pangunahing eksena kung paano itinatakdang oralidad na ito ang pagpapatuloy ng salinlahi. Tulad sa banggit ni Lynch, ipinakita sa pelikula na ang pagiging aswang ay naipamamana at naitatakdang. Isinalaysay ito ng karakter na si Lola Gunding, aniya:

Ilang milenyong pa, bago maghari ang mga puti sa mundo. Bago isilang ang mga sinasambang mga propeta. Si Hesus Kristos, si Gautama Buddha, at si Mohammed. Tahimik ang pamumuhay sa mga kalat-kalat na bayan ng aswang. Nang mahusay pa ang balanse ng kalikasan at masagana pa ang mga hayop na pwedeng kainin magmula sa masaganang pampang. Itinatayang ang pagdating ng mga singkit na nais ipagpalit ang kalakal ay siya ring hudyat ng pagdating na kinatatakutan na elemento. Ang bagat na sa isang iglap ay maaaring kumitil. Di maunawaang hapis at pagdurusa na tanging kaswapangan lamang ang naging dahilan kung bakit kailangang lipulin ng mga tao ang buong-buong bayan ng aswang. Hindi lamang isang tradisyong kundi mana ng ating dugo na ang maaari lamang maghari sa bansa ng mga aswang ay ang unang sanggol na isisilang sa bawat milenyong. (00:02:40 - 00:04:42)

Ang posibilidad ng pagkakatugma o pagkakahawig ng mga kuwento ay nakasalalay sa pluralidad sa singularidad at/o sa singularidad sa pluralidad ng naratibo na maaaring nasyonal o global. Tulad kung paanong tinalakay ni Joyce (2018) sa kaniyang papel ang

paralelismo o pagkakatatulad ng/sa paniniwala ng mga taga-Timog Silangang Asya sa usapin ng vampires. Binanggit niyang tumatawid ito sa usapin ng multo, mga ghost, o iba pang espiritu, tulad aniya bilang pontianak ng Malay Peninsula, phi krasue at phi pop ng Thailand, at ang aswang at manananggal ng Pilipinas. Ipinoposisyon din niya ang pagteteorya na manipistasyon ang mga ito ng takot (*fears*) at nasupil na aspekto ng buhay (*repressed aspects of life*). Pagdidiin sa papel ni Joyce na ang pag-aanalisa sa mitolohikal na bampira (*folkloric vampires*) ay maluwag sa pagtanggap ng pag-unawa mula sa pag-aanalisa ng kathang-tauhan ng mga bampira, at ang mga organ trafficker ay ang mga perpektong labi na makapagsusuri ng realidad ng buhay sa modernisadong Timog-Silangang Asya (122). Sa nakasalang na pelikula, matatandaang ibinaling naman ni Lola Gunding ang sisi sa mga militar hinggil sa pagkawala ng mga turistang hinahanap; isang direktang pagpapasubali sa persepsiyong panlabas na aswang ang may-gawa. Maging sa itinuturing na sosyal na realidad ng pelikula ay hindi nakaligtas ang konotasyon sa mga sundalo bilang imahen ng pamamasista o pananakot sa mga bayan-bayan imbes na magbigay ng seguridad dito.

Patunay ang meta-naratibo ng pelikula sa patuloy pa rin na pagluluwal at pagsasalang-dila ng mga kuwentong bayan na nakasityo hindi na lamang sa rural kundi maging sa urban na lunan. Kung sisipatin, masasabing nagbagong-bihis na rin ang mga ito sa porma ng tsismis, biro, o protestang bayan ngunit kung hihiramin ang pahayag ni Derain (2017), maituturing na pigurasyon siya/sila ng mga nagsasalimbayang imahen na instrumento ng demonisasyon sa pagitan ng mga naglalabanang pangkat (3). Buhay pa rin samakatuwid ang mga kuwento ng aswang at pangangaswang, ngunit hindi na lamang nakukulong sa kumbensiyon na paglalarawan sa mga ito. Nariyan halimbawa ang tungkol sa puting van na nangunguha ng bata para kunin ang mga internal organ ng mga ito at ipagbili, ang nawawalang 15 bilyong pondo sa PhilHealth, ang tokhang o *war on drugs* sa panahon ni Duterte, ang pamamaslang sa pesante makaraang mapagtibay ang Anti-Terror Law, ang pagpaslang sa tribe leaders sa sapilitang pagkamkam ng lupa ng mga Lumad, ang hindi makataong pagturing sa political prisoner na si Ina Nacino at anak nitong si baby River, at marami pang iba ay malinaw na pagsusog sa turing ni Tolentino (2007) bilang “balon na sinasalukan ng panitikang bayan sa siyudad (40)” at maidaragdag pa nga na “manifestasyon at sintomas [ang mga ito] ng ating agam-agam (anxiety) sa ating lipunan at panahon (42).”

Ang Aswang Bilang Idyosingkrasya

Tumutukoy sa kakaibang pag-uugali o kostumbre na nagbubunsod ng pagtitiwalag o alenyasyon sa isang indibidwal o grupo na maaaring magresulta sa takot ang idyosingkrasya. Ang takot bilang emosyon ay maaaring magmula sa kahit ano. Madalas tayong makaramdam ng takot sa mga bagay na hindi nakikita o hindi maipaliwanag. Kung pagbabatayan ang mga sinaunang sibilisasyon, nagtangka silang iwaksi ang mga takot na ito sa pamamagitan nang pagkatha ng mga mito o alamat upang punan ang kasalatan sa lohikal na paliwanag ng siyensiya. Subalit dulot ng nagbabago at umuunlad na paraan ng pag-iisip, ang mga mito at alamat ay dinestrunga ng modernong siyensiya katuwang ang iba't ibang sangay nito. Sa pamamagitan ng prosesong siyentipiko at akademiko, pinapawi nito ang mga takot na lumigalig sa mga nauna sa atin. Gayunpaman, patuloy tayong sumasailalim sa mga pagbabago—kaya patuloy rin ang siklo ng takot at pagkaligalig, kaakibat nito ang patuloy na pagtuklas kung paano ito lulunasan upang tuluyang maiwaksi. Sa kabilang banda, ang takot bilang nangingibabaw sa asal ng tao o defense mechanism ay nagbubunsod upang ang indibidwal o grupo ay manlupig, mangamkam, mang-alipin o magnasang dominahin ang iba.

Ang pagkaligalig o anxiety, ayon sa patolohikal na pag-aaral ni Steimer (2002) ay isang sikolohikal, pisikal, at pangkaasalang kalagayan na idinudulot ng anumang anyo ng banta sa hayop o tao. Ito rin ang nag-uudyok sa ating *freeze-flight-flight-fright response* sa tuwing makararamdam tayo nang posibleng panganib (Bracha 2004, sipi mula kay Garcia 2017) pati rin ang *tend-and-befriend response* tulad ng paghingi ng tulong at suporta mula sa iba upang bawasan ang tensiyon na idudulot ng paparating na panganib (Taylor et. al 2000, sipi mula kay Garcia 2017).

Malinaw sa pelikula na ang takot ng mga dayong sina Mariles ay dulot ng impresyong ang Panitan ay pugad ng aswang. Ang ganitong kondisyon ang nag-uudyok ng *tend-and-befriend response* ni Mariles sa grupo ng mga estudyante pati kina Zenaida at Morales na tulad niya ay dala-dala na rin ang kaparehong impresyon nilang mga tagalabas sa tagalooob. Bunga ng pagkakatugma sa nararamdamang banta ng mga tauhang ito, na pinalala pa ng kakatwang kostumbre ng mga taga-Panitan ang siyang nag-uudyok sa kanilang *freeze-flight-flight-fright response*. Makikita rin na dahil sa takot bunga ng impresyong ito ay dalawa ang maaaring maging pagharap ng mga karakter o tauhan. May iilang karakter halimbawa na tinititigan nang mata-sa-mata ang iba sa kanila at mayroon din namang umiiwas ng tingin. Kasabay ng takot na bumabalot sa kanila sa harap ng bagong kakilala halimbawa ay sinusukat din nila ang mga ito. Sa pelikula, may mga pananaliksik na natagpuan sina Voltaire, isa sa mga mag-aaral, na nagsasabing maaaring pananggalang laban sa aswang ang anumang metal. Lalo pang napagtibay ang teorya ni Voltaire dahil sa kakaibang sindak na ipinakita ng ilan sa mga kapamilya ni Lola Gunding matapos makita ang kanilang mga metal, cord, at gadget. Ang impresyong ito ay kinumpirma ng kakaiba kaysa karaniwang kilos ng apo ni Lola Gunding na si Sarog (Hernando), na animo'y asong aali-aligid upang mapamilyarisa sa amoy ng mga bagong dating.

Anumang dispunsiyon sa mga mekanismong binanggit ay maaaring magresulta sa takot bilang sanhi ng pagkaligalig na nagiging salik sa pagdebelop ng *pathological fear* o *phobia* na isang uri ng psychiatric condition (Garcia, 2017). Bagaman lahat ay maaaring dumanas ng mga pangyayaring magbubunsod ng pagkatakot at pagkaligalig, hindi parepareho ang epekto nito sa bawat isa tulad kung paanong nagkakaiba rin ang ating mga mekanismo ng pagtanggap. Gaya sa tagpong matapos silang malagasan ng tatlong kasama kasabay ang bantang mabawasan pang muli ng isa, ay tuluyang binitawan ng tauhang si Mariles ang udyok ng moralidad ng pagiging babae at ina sa sanggol ni Laum kaya naman desperado niya itong ipinananggalang mula sa pag-atake ng aswang. Sa ganitong kalagayan, ang takot ay integral na bahagi ng tao sapagkat ito ay nakaaapekto sa kaniyang mental, emosyonal, at pisikal na kalusugan. Salik itong nakaiimpluwensiya at bumabago sa kurso ng pananaw sa buhay gayundin sa kaniyang interaksyon sa sosyal na realidad.

Naobserbahan ni Clark (2011), isang Canadian-Filmmaker, na ang probinsiya ng Capiz ang laging itinuturong tahanan ng mga aswang. Ito rin ang laging tagpuan maging sa pelikula at napakarami pang mga kuwento hinggil sa aswang. Subalit batay sa kaniyang pagsusuri, ang pagbabansang na ito sa Capiz bilang pugad ng mga aswang ay hindi lamang basta bahagi ng pandomestikong kontrol ng mga Kastila noong kolonisasyon sa bansa. Sa kaniyang pananaliksik, natagpuan niya ang mga pag-aaral mula noong 1975 ni Dr. Lilian Villacruz-Lee ukol sa kondisyong tinatawag na X-linked Recessive Dystonia Parkinsonism (XDP) na malaganap sa Panay, partikular sa probinsiya ng Capiz (*The Aswang Project*, 2011, 00:58:28-00:58:40).

Ang XDP, ayon sa rebyu nina Lee noong 2001, ay “movement disorder unique to adult Filipino men whose ancestries can be traced to Panay Island, Philippine. It is characterised by severe, progressive torsion dystonia, which dominates the first 10-15 years of the illness.” Tinatawag din itong “lubag” sa salitang Ilonggo o “twisting” dahil sa nagiging pag-igtad o

imboluntaryong paggalaw ng mga muscle ng taong apektado ng XDP. Binigyang-diin din sa papel ang kapansin-pansing mataas na konsentrasyon ng mga kaso ng XDP sa lungsod ng Roxas sa Capiz. Noong 2000, itinuring na endemic ang XDP sa Panay, partikular na sa probinsiya ng Capiz dahil nasa 373 ang naitalang kaso nito sa Maynila at Roxas, Capiz. Dagdag pa nina Lee, “The 268 survivors in a population of 74 million give a prevalence rate of 0.36/100 000. For the entire island of Panay, the prevalence rate is 4.77/100 000. Among the provinces (Iloilo, Capiz, Antique, Aklan, and Guimaras), Capiz has the highest prevalence at 21.94 cases/100 000 population, which translates to 1/4000 men.”

Ayon naman kay Dr. Raul Bermejo, isang Public Health Specialist, nabanggit niya na ang mga ilustrasyon ni Dr. George Veterbo noong 1970 habang pinag-aaralan niya ang sakit na ito, ay maihahalintulad umano sa galaw kung paano inilalarawan ng kulturang popular ang transpormasyon ng isang aswang. Nahahawig daw ang pag-igtad ng mga bahagi ng katawan ng taong may XDP sa kung paano napaiigtad sa sakit ang isang manananggal habang nahahati sa dalawa ang kaniyang katawan; o hindi kaya ang pag-igtad ng isang aswang na nagbabagong-anyo. Naisip niyang kung sakaling umiiral na ang XDP sa Capiz libong taon na ang nakararaan, hindi malayong naging malaking salik ito sa aswang phenomenon sa kanilang lugar. Marahil dulot ng kakulangan sa siyentipikong pag-aaral noong panahon ng pananakop ng mga Kastila, maaari daw na napagkamalan lamang bilang aswang ang mga XDP patient na ito (*The Aswang Project*, 2011, 01:01:54-01:02:28).

(Pangang)aswang sa Pelikula at Lipunan

Kung susumahin palawak na nang palawak ang mga nagbabagong depiksiyon sa aswang ng iba’t ibang pelikula at/o akdang pampanitikan. Naririyang halimbawa ang Manilenyong baklang entertainer ni Ricardo “Ricky” Lee sa kaniyang nobelang *Si Amapola sa 65 na Kabanata* (2011). Samantalang isang romantic gore naman ang pelikula ni Prime Cruz na *Ang Manananggal sa Unit 23B* (2016). Sa pelikulang *Sa Piling ng Aswang* nina Gallaga at Reyes (1999) halimbawa ay masasalamang ang takot bilang namamayaning emosyon sa pagitan ng mga aswang at tao. Ito ay representasyon ng takot ng mahina sa harap ng higit na mas malakas (Ricarte, 1985). Kinikilala ang namamayaning takot sa pagitan ng dalawang pangkat sapagkat lehitimong banta ang mga dayo na maaaring magsiwalat ng lihim at mapayapang pamumuhay ng mga aswang sa Panitan; samantalang nanganganib din ang mismong mga dayo sa kamay ng mga aswang na maaaring kumain sa kanila. Sa kabilang banda, may pagkakataong sinikap ng mga tauhan sa pelikula na supilin ang yumayabong na takot sa pamamagitan ng paghahanap ng katwiran. Mababatid ito sa mga linya ni Morales na, “Wala. Walang aswang sa bahay na ‘to. Walang aswang sa mundong ito. Kung anuman yung nangyayari sa paligid natin ngayon, ay may paliwanag” (00:36:38 - 00:37:01).

Salamin din ang aswang ng mga tagong-tagong pagnanasa at mga pagnanais pero dahil taboo kaya itinatago pero pilit pa ring hinahanap at iniintindi. Kung babalikan pa nga, ang parehong dahilang ito ang nagtulak sa mga estudyanteng taga-Maynila para tunguhin ang lugar ng Panitan na pinaniniwalaang lugar ng mga aswang. Sinasalamang din ng mga aswang sa pelikula ang pagiging specie na tulad ng tao ay kumikilos din ayon sa nararamdaman (*instinct*) para makaligtas. Sa kabilang banda, hindi maitatangi na ang pagiging mapanghimasok o invasive ng mga tao ang isa sa nagpapaiba sa mga ito sa aswang. Hindi mapanghimasok ang mga aswang bagaman maituturing na territorial at kaisa ang mga ito ng kalikasan. Bunsod ng mga kalikasang nabanggit, ito ang nagtulak sa magkabilang-panig upang subukang pagharian/gapiin ang isa’t isa sa pamamagitan ng

paglinang ng takot.

Higit pang mauunawaan sa susunod na mga linya ang pagtatangka ni Gunding na basagin ang ginawang pananakot ni Mariles sa akmang pagtatangka sa buhay ng sanggol na kinikilalang susunod na tagapamuno ng kanilang lipi bilang pagsusumikap ng huli na makipag-areglo sa kanila kapalit ng kanilang buhay. Aniya, “Alam ko ang ginawa mo kanina. Buhay ng isang walang muwang na sanggol ay itinaya mo. Sino ngayon ang asal-hayop? Akin ay kahilingan lamang at walang halong pananakot. Ibalik mo sa ‘min ang bata’ (01:32:46-01:33:03).

Kung titingnan, bagaman nagkakaroon ng pagbabagong-bihis sa kung paanong binibigyang-interpretasyon ang aswang sa pelikula at/o panitikan, malinaw na sa malay o di-malay na paglikha ng takot sa atin ay nagagawa nilang mapasunod tayo. Habang sinalamin naman ng monologo ni Mariles na ang pagdanas ng kaparehong sitwasyon ng mga aswang ang naging susi upang lubos niyang maunawaan ang mga ito. Sa huli, nasumpungan ni Mariles na ang ganap niyang paglaya ay nakasalalay sa paglaya ng lahat.

Itigil na natin ang walang silbing pagdaloy ng dugo. Naunawaan na namin kayo. Alam ko na rin ang pakiramdam kung paano kang habulin na parang isang baboy-ramo. Humihingi ako ng dispensa sa inyo. Patawarin n’yo rin sana kami, lalo na ‘ko sa ‘king inasal. Hayaan n’yo rin sana akong humiling sa inyo. Pabayaan n’yo kaming mabuhay sa aming kinagawian. Hinihiling ko sa inyo ang aming buhay. Alam kong may mga namatay sa inyo, sa amin din. Napakalawak ng mundo. May puwang para sa ‘ting lahat. Maging ang sanggol na ito, may karapatang matikman lahat ng biyaya ng mundo (01:33:03-01:33:52).

Maipagpapalagay na nakatawid ang mitolohikal na aswang sa iba’t ibang yugto ng kasaysayan at ginamit ding taktika umano ni Tinyente Gimo ng Dueñas upang iligtas ang kanilang bayan mula sa pag-atake ng mga Hapon at Americano at isa ito sa mga sikat na kuwentong bayan sa Iloilo (Ramos, 1971 sipi mula kay Clark, 2017); hanggang sa paggamit dito ng CIA sa kanilang psywar bilang counter-insurgency sa rebeldeng Hukbalahap noong rehimeng Magsaysay (Ichimura & Severino, 2019); o kaya naman isang politiko, tulad kung paanong tinawag na aswang si Marcos noong kasagsagan ng kaniyang diktadurya, at ang pananalasa ng manananggal bago maihalal bilang pangulo ang rehimeng Ramos (Reid, 1992). Ang iba’t ibang pagsasakatawan sa konseptong ito ang nagbunsod sa pagpapanatili ng posibilidad sa pag-iral ng aswang na maaaring manalasa anumang oras.

Ang mga balita gaya ng “Magnanakaw na pinagkamalang ‘aswang’, binoga” (*Philstar*, Oktubre 2001); “Old couple suspected as aswang beheaded” (*Philstar*, Hulyo 2003); “Napagkamalang ‘aswang’ makinista napatay” (*Philstar*, Disyembre 2002); “Aswang Attack in South Cotabato” (*SunStar Davao*, Setyembre 2004); “Woman suspected of being a witch killed” (*Philstar*, November 2005); “Killing of a 70-year-old woman who was mistaken for a ‘witch’” (*The Visayan Daily Star*, July 2009); “Kinarit ng ‘aswang’” (*Philstar*, November 2009); at iba pang katulad na mga balita ay nagpapatunay lamang na hindi purong kathang-isip ang mga ipinakikita sa pelikula at iba pang panitikang popular dahil sabi nga, ang mismong kathang-isip ay isang panlipunang konstrak at likhang panlipunan.

Mapangahas na dokumentaryo ni Alyx Arumpac naman ang *Aswang* (2019) na isang alegorya at komentaryong panlipunan na tahasang ibinalangkas ang kapulisan bilang mga aswang na nagsasakatuparan ng pag-iral ng extra-judicial killing sa likod ng Oplan Tokhang ng administrasyong Duterte. Kung mamarapating sipiin si Arumpac sa kaniyang

dokumentaryo, binanggit na: “kapag sinasabi nilang may aswang, ang ibig talaga nilang sabihin ay matakot ka.” Kaugnay nito, ang modernong pagsasakatawan sa mitolohikal na nilalang ay salamin ng sistematiko at state-sponsored na paglinang ng kultura ng takot ng isang rehimeng nakasandig sa pagdodomina ng kaniyang mamamayan. Paglilinaw ni Eliot na, “[S]a kasaysayan ng daigdig, karaniwan nang ang pamahalaan ang institusyong naghahangad na mangibabaw sa lahat. At, sa paghahangad na masupil ang natitirang mga bahagi, gagamit ito ng lakas at sindak. Bunga naman ng karahasan at sindak na ihahasik nito, magsusulputan ang iba’t ibang uri ng sakit ng lipunan na magiging daan naman upang lumaganap ang isang klima kundi man kultura ng sindak” (sipi mula kay Antillon; 1985:93).

Paglalogom

Sa papel na ito, sinuri ng mga mananaliksik ang pelikulang *Sa Piling ng Aswang* bilang komentaryo hinggil sa pagkakasangkapan ng pananakot sa malaong sakit na panlipunang hindi direktang tinutugunan subalit lantarang itinatatwa ang mga sintomas. Lumalabas na may pangangailangan ang bawat rehimen na dominahin ang kaniyang nasasakupan gamit ang takot bilang domestikong kontrol. Bunsod nito, nalilikha ng panahon o milieu ng kaniyang sariling aswang bilang imahen ng takot sa pang-araw-araw na danas o ng pambansang politikal na kaguluhan.

Nahahati ang papel sa tatlong bahagi: Una rito ay ang pagbabalangkas sa mito ng aswang bilang isang domestikong kontrol magmula sa pre-hispanikong kalagayan ng Pilipinas hanggang sa kasalukuyan. Ikalawa, ang posibilidad na ang aswang o ang pagiging mala-aswang ay sintomas lamang ng isang karamdamang hindi pa lubusang naipaliliwanag ng siyensiya noong unang maidokumento ang mga nilalang na ito, tulad ng mga naitalang kaso ng endemic na XDP o X-linked Recessive Dystonia Parkinsonism sa Roxas, Capiz. Ang takot na nagbubunga ng alenasyon para sa indibidwal o grupo bunga ng kanilang kakatwang karamdaman ay salik na nakaimpluwensiya sa penomenon ng aswang sa lugar. Panghuli, kung paanong pinagkumpara nina Gallaga at Reyes sa kanilang pelikula ang agapayan sa katangian at gawi ng pamumuhay ng mga aswang at tao na humaharap sa patuloy na paglinang ng kultura ng takot.

Isinasalang sa papel ang mga mitolohikal na karakter at ang talaban nito sa sosyo-politikal na konteksto upang suriin ito sa usapin ng patolohiya. Kaugnay nito, malinaw na iginigiit ng mga mananaliksik na ang aswang at pangangaswang ay materyalisasyon ng pinaiiiral na kultura ng takot at/o pananakot na siyang kinikilalang sakit ng lipunan. Manapa’y hinuhubog ng mga naghaharing-uri ang kaniyang nasasakupan alinsunod sa takot upang supilin ang mga pagtatangka ng mga ito na umalpas sa mga itinakdang limitasyon ng estado. Lumalabas na sinasamantala ng estado ang pagkikilala ng tao sa kaniyang awtoridad upang itaguyod at panatilihin ang lakas at kapangyarihan sa pamahalaan. Sa kabuoan, iginigiit ng mga mananaliksik na ang aswang bilang manipestasyon ng malaon nang panlipunang kanser ay bunga ng kultura ng takot at/o pananakot sa lipunang Pilipino.

Kung babalikan, kinakitaan ang pahayag na “We Heal Aswang,” isang probokasyon ng aktres, ng intensiyong buyuin ang gobyerno at tighawin naman ang taumbayan. Maaaring basahin ang mismong pagbigkas o utterance bilang isang cautionary tale o babala sa dalawang aspekto. Una, babala ito sa gobyerno, isang pagbuyo sa pamahalaan gamit ang kanilang takot na nag-uugat sa pagkagalit o pagkasuklam ng taumbayang malay sa kanilang pagpapabaya o pananamantala sa kondisyong umiiral o pinaiiiral sa kasalukuyan.

Ikalawa, babala ito sa taumbayan, isang pagtighaw sa mas lantaranang pangangaswang sa pamamagitan ng panunupil hindi lamang ng virus, kundi maging ng isang estadong nais dominahin ang kaniyang mamamayan sa pamamagitan ng pananakot sa mukha ng pagmamakinarya ng Armed Forces of the Philippines–Philippine National Police (AFP–PNP) na siyang mas higit na binigyan ng awtoridad kaysa sa sektor pangkalusugan, higit noong naging tagapagpatupad sila ng mga quarantine protocol sa nakalipas na mga buwan. Nagsilbing instrumento ng aktres ang imahen ng aswang upang baklasin ang takot ng taumbayan sa pamamasista sa likod ng mga istriktong protocol kaugnay ng pandemya. Ang pagbanggit ng aktres sa pangungusap na ito ay isang pangangaswang—isang pagtatangkang kontrahin ng pananakot ang ipinoposisyong pananakot ng gobyerno upang paramin ang mga hindi maipaliwanag na takot o pangamba mula sa mga bagay na walang mukha o imahen.

Nang magkaroon ng panawagan ang nakararami sa usapin ng solusyong medikal, hindi militar, mas binigyang-pansin ng gobyerno ang pagbabalandra ng mga unipormadong pulis bitbit ang mga armas kaysa sa pagbibigay-importansiya sa mga katugunang medikal na higit na hinihinging solusyon ng sitwasyon. Kaya naman, hindi mapasusubaling sa rehimen ng dominasyon (*regime of domination*), nagtatagumpay ang anumang planong panunupil at paniniil ng gobyerno sa taumbayan sa pagtatanim sa mga ito ng mga takot na lumilikha ng walang-batayang takot at pagkaligalig. Sa kabilang banda, maigigiit ang potensiya sa pagpapalaya ng aswang sa pagtingin dito ng labas sa pagiging manipestasyon lamang ng takot kundi bilang salaming maaaring makapagsabi kung paano maging tao at magpakatao. Ang aswang bilang salamin ay nagpapakita ng mga bagay na kasuklam-suklam na kapag ginawa ay katumbas na rin ng pagiging iba (*other*). Ang ganitong pagtitiwalag ng lipunan bunga ng pagiging iba ang magtatakda sa isa sa pagkaaswang. Sa huli, magbubunsod din ito ng alenyasyon na maaaring magdulot sa isa ng kalayaan mula sa mga kumbensiyon at pagkakahon ng naghaharing kultura at perspektiba.

Aminado rin ang mga mananaliksik na ang papel ay isang pagtatangka lamang na isalang sa pagsusuri at pagbasa ang aswang sa larang ng patolohiya o bilang sakit ng lipunan. Ibig sabihin, ang mga ito ay walang pag-aangkin upang maging depinitibo at higit pang mapagbubuti kung maging ang iba pang mga pelikula at/o akdang pampanitikan na tumatalakay sa literal o metaporikal na aswang ay masusuri. Isa lamang din itong pagtatangka na mabigyang-(pa)liwanag ang mga hindi natin maunawaan upang maparam ang ating mga takot; isang pagtatangka na mabigyan ng (pagsasa)katawan ang mga biktima ng araw-araw na kawalang-hustisya.

Mga Sanggunian

- Abueg, Efren. “Kasaysayang Oral: Ang “Kapisanang Panitikan,” Ugat ng Makabagong Panitikan sa Tagalog.” *Malay* XV, blg. 2 (Mayo 1999): 13-34.
- Antillon, Loline M. “Ang Komik Strip bilang Salaman ng Sindak at Katotohanan.” *Malay* IV, blg. 1-2 (1985): 93-101.
- Clark, Jordan. “45 News Report about the ASWANG since 2001.” *The Aswang Project*, 24 September 2015. Binuksan 15 Setyembre 2020. <https://www.aswangproject.com/45-news-reports-aswang/>.

- _____. "Teniente Gimo, Aswang: Crippling Superstition or Brilliant Tactic?" *The Aswang Project*, 2 April 2017. Binuksan 16 Setyembre 2020. <https://www.aswangproject.com/teniente-gimo-tactic-aswang/>.
- _____. "Etymology of Aswang: Where did the word come from?" *The Aswang Project*, 2 October 2019. Binuksan 23 Setyembre 2020. <https://www.aswangproject.com/etymology-of-aswang-where-did-the-word-come-from/>.
- _____. "Witches and Witchcraft in Leyte and Samar." *The Aswang Project*, 1 July 2019. Binuksan 25 Setyembre 2020. <https://www.aswangproject.com/witches-and-witchcraft-in-leyte-and-samar/>.
- Derain, Allan N. *May Tiktik sa Bubong, May Sigbin sa Silong: Antolohiya*. Lungsod ng Quezon: Bughaw ng Ateneo De Manila University Press, 2017.
- Evasco, Eugene. "Sa Pusod ng Lungsod: Mga Alamat, Mga Kababalaghan Bilang Mitolohiyang Urban." *Humanities Diliman* (January-June 2000) 1:1, 69-91
- Everything-Filipino.com. "Filipino Culture: Aswang: The Filipino Version of Monsters." Binuksan 26 Setyembre 2020. <https://everything-filipino.com/filipino-culture-aswang-the-filipino-version-of-monsters/>
- Gallaga, Peque at Lore Reyes. *Sa Piling ng Aswang*. Pelikula. Regal Films, 1999.
- Garcia, René. "Neurobiology of fear and specific phobias." *Learning & memory (Cold Spring Harbor, N.Y.)* vol. 24,9 462-471. 16 Aug. 2017, doi:10.1101/lm.044115.116.
- GMA News. "24Oras: 79 anyos na lalaking pinagbintangang aswang, patay sa pamamaril sa Iloilo." 28 May 2013. Video Clip. Binuksan 2 Setyembre 2020. <https://www.youtube.com/watch?v=FojWN1wCRVA>.
- Gutierrez, Lucio P., and Cantius Kobak. "Alcina's Historia de las Islas...(1668)." *Philippiniana Sacra* 46.136 (2011). Web. 5 April 2016. Binisita 25 Setyembre 2020. <https://ejournals.ph/article.php?id=9165>
- Ichimura, Anri at Allen Severino. "How the CIA Used the Aswang to Win a War in the Philippines." 19 October 2019. Article. Binuksan 25 Setyembre 2020. <https://www.esquiremag.ph/long-reads/features/cia-aswang-war-a00304-a2416-20191019-lfrm>
- Joyce, Michael James. "The Vampires Our Age Deserves: 21st Century Forms of Ancient Evil." *eTropic 17.1 'Living Cities: Tropical Imaginaries* (2018): 117-136.
- Lee, L V et al. "Sex linked recessive dystonia parkinsonism of Panay, Philippines (XDP)." *Molecular pathology: MP* 54, 6 (2001): 362-8.
- Lynch, Frank, S.J. *The Aswang Inquiry*. Lungsod ng Quezon: GCF Books, 1998.
- Manuel, E. Arsenio. "Ang Folklore o Kaalamang-Bayan sa Filipinas." *Mga Lektura sa Panitikang Popular Editor Virgilio S. Almario*. 10-17. Lungsod ng Maynila: Komisyon sa Wikang Filipino, 2013.

- Reid, Robert H. "Who Cares About Elections When Vampire Is on the Loose?" 8 Mayo 1992. Article. Binuksan 24 Setyembre 2020. <https://apnews.com/article/e97751b2f45e687a3b24e539e61901ab>
- Ricarte, Pedro L. "Salamin ng Kultura ng Sindak sa Kontemporaryong Maikling Kuwento Pilipino." *Malay* IV, 1-2 (1985): 103-116.
- Scott, William Henry. "Lost Visayan Literature." *Looking for the Prehispanic Filipino*. 104-116. Lungsod ng Quezon: New Day Publishers, 1992.
- _____. "Visayan Religion at the Time of Spanish Advent." *Looking for the Prehispanic Filipino*. 117-137. Lungsod ng Quezon: New Day Publishers, 1992.
- Steimer, Thierry. "The biology of fear- and anxiety-related behaviors." *Dialogues in clinical neuroscience* vol. 4,3 (2002): 231-49.
- The Aswang Project. "The Aswang Phenomenon – Full Documentary on the Filipino Vampire." 4 October 2011. Video Clip. Binuksan 2 Setyembre 2020. <https://www.youtube.com/watch?v=2ePhqoyLpXQ>.
- _____. "Dumangas, Philippines Controversy – Aswang Movie." 27 June 2012. Video Clip. Binuksan 2 Setyembre 2020. <https://www.youtube.com/watch?v=fmRhjGO5gHg>.
- Tolentino, Rolando B. "Psychiatry, Media, at Lipunan." *Ang Bago, Bawal, at Kasalukuyan*. 1-17. Lungsod ng Pasig: Anvil Publishing Inc, 2004.
- _____. "Tinatangay ng Agos: Aura ng Oralidad" *Sipat Kultura: Tungo sa Mapagpalayang Pagbabasa, Pag-aaral at Pagtuturo ng Panitikan*. 19-37. Lungsod ng Quezon: Ateneo De Manila University Press, 2007.
- _____. "Matagal Nang Patay ang Babae: Bawal sa Panitikang Bayan." *Sipat Kultura: Tungo sa Mapagpalayang Pagbabasa, Pag-aaral at Pagtuturo ng Panitikan*. 39-55. Lungsod ng Quezon: Ateneo De Manila University Press, 2007.
- _____. *indie cinema: at mga sanaysay sa topograpiya ng pelikula ng Filipinas*. Lungsod ng Maynila: University of Santo Tomas Publishing House, 2016.
- Tudor, Andrew. "A (macro) sociology of fear?" *The Sociological Review* (2003): 238-256.